

Mizahın Belleği: Görsel Kültür Mirasının Korunmasında Karikatür Koleksiyonlarının Rolü ve Önemi

The Memory of Humor: The Role and Importance of Cartoon Collections in Preserving Visual Cultural Heritage

Canan YILMAZ*^{ID}, Hakan ANAMERİÇ**^{ID}

Öz

Amaç: Karikatürler kendine has anlatı yöntemleri ile döneminin toplumsal yapısına, siyasi olaylarına ve kültürel normlarına ilişkin veriler sunan, dile bağımlı kalmadan küresel ölçekte ortak bir mesaj iletebilen görsel sanat eserleridir. Bu araştırma, karikatürün sosyal, kültürel, tarihi ve akademik değeri dolayısıyla bir bilgi merkezi çatısı altında toplanmasının gerekliliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın bir diğer amacı ise karikatür koleksiyonu bulunan bilgi merkezlerinin karikatürleri sağlama, düzenleme, koruma ve erişime sunma süreçlerini incelemek, farklı ve ortak uygulamaları değerlendirmektir.

Yöntem: Çalışmada, karikatür koleksiyonlarının bilgi merkezlerindeki yönetim süreçlerini incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında karikatür koleksiyonuna sahip bilgi merkezlerinin bu koleksiyonlar özelinde sunduğu hizmetler, koleksiyon geliştirme politikaları, sergileri, çevrimiçi sayfaları, blog sayfaları, projeleri ve bu koleksiyonları konu edinen diğer akademik yazın incelenmiştir.

Bulgular: Karikatürlerin bilgi merkezlerinde erişime açılmasının farklı uygulamalar ve yöntemler ile mümkün olabileceği, bu yöntemlerin koleksiyon bazında ve bilgi merkezinin hizmet politikası kapsamında değerlendirilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Çalışmada aynı zamanda karikatürlerin aynı temaya/konuya sahip diğer bilgi kaynaklarıyla oluşturduğu bütünlüğün önemi ortaya çıkmıştır.

Sonuç: Gazetelerde, dergilerde, broşürlerde görmeye alışkın olduğumuz karikatürler sahip oldukları tarihsel, sanatsal ve kültürel değerleri ile bilgi merkezlerinin koleksiyonlarında da yer almaktadır. Karikatürler; satın alma, bağış ve karikatür yarışmaları gibi çeşitli sağlama yöntemleri ile bilgi merkezlerinin koleksiyonlarına dahil edilmektedir. Fiziksel ve sanatsal özellikleri gereği kimi ortak uygulamaların yanı sıra, sağlama, düzenleme, saklama ve erişime sunma yolları bilgi merkezi ve koleksiyon özelinde farklılık göstermektedir. Karikatürler; bir bilgi merkezi çatısı altında yer aldığı diğer bilgi kaynaklarıyla bir bütün oluşturmaktadır. Gelecek nesillere bilgi ve araştırma değerini korunarak uygun koşullarda aktarılması bu sayede mümkün gözükmektedir.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye. E-posta: cananyilmaz3@gmail.com

Ankara University, Institute of Social Sciences, Ankara, Türkiye. E-mail: cananyilmaz3@gmail.com

** Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Ankara, Türkiye. E-posta:

hakananameric@gmail.com

Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Information and Document Management, Ankara, Türkiye. E-mail: hakananameric@gmail.com

Özgünlük: *Literatürde karikatür konulu yayınlar ağırlıklı olarak karikatürlerin mizahi yönü, tarihi değeri, eğitimdeki yeri ve sanatsal özellikleri odaklıdır. Bu çalışma; karikatürün bir arşiv malzemesi olarak ele alınması, arşivcilik yöntem ve tekniklerine göre değerlendirilmesi ve bilgi merkezlerindeki durumunun ortaya konulması açısından özgün bir değere sahiptir.*

Anahtar Sözcükler: *Karikatürler; karikatür arşivleri; kitap dışı materyaller; bilgi merkezleri; bilgi hizmetleri.*

Abstract

Purpose: *Cartoons are visual art forms that depict the social structure, political events, and cultural norms of their time through unique narrative methods. They can communicate a universal message without relying on language. This research aims to highlight the importance of archiving cartoons within an information center due to their social, cultural, historical, and academic value. Another aim of the study is to explore the processes of providing, organizing, preserving, and making cartoons accessible in information centers with cartoon collections and to evaluate the similarities and differences between them practices.*

Method: *This study used documentary analysis, a qualitative research method, to examine the management processes of cartoon collections in information centers. The scope of the research included the services provided by information centers with cartoon collections specifically for these collections, collection development policies, exhibitions, online pages, blog pages, projects, and other academic literature on these collections.*

Findings: *It has been determined that cartoons can be made accessible in information centers using various applications and methods, and these methods should be assessed based on the collection and the information center's service policy. The study also highlighted the significance of integrating cartoons with other information resources that share the same theme or topic.*

Implications: *Cartoons, which we are used to seeing in newspapers, magazines, and brochures, are also included in the collections of information centers with their historical, artistic, and cultural values. Cartoons are part of the collections of information centers obtained through various acquisition methods such as purchases, donations, and cartoon competitions. Along with some standard practices, due to their physical and artistic characteristics, acquiring, organizing, storing, and making them accessible differ between information centers and collections. When included within an information center, cartoons integrate with other information. This integration facilitates the preservation of knowledge and research value and its transfer to future generations in an appropriate manner conditions.*

Originality: *The literature on caricature primarily emphasizes its humorous aspects, historical significance, role in education, and artistic features. This study offers a unique perspective by considering caricature as archival material, assessing it through archival methods and techniques, and highlighting its status in information centers.*

Keywords: *Cartoons; cartoon archives; non-book materials; information centers; information services.*

Giriş

Karikatür tarihsel olarak uzun bir geçmişe sahip iletişim ve ifade aracıdır. Karikatür sanatı, 19. yüzyılda tahta oymacılığı ve taş baskı (litografya) yöntemleri ile geniş kitlelere ulaşmış, 20. yüzyıl başlarında II. Dünya Savaşı ile yeraltı edebiyatı¹ dergilerinde, süreli yayınların bir bölümü olarak ya da bağımsız karikatür dergilerinde varlığını sürdürmüş geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır (Oral, 1998, s. 53). Günümüzde karikatür; iletişimin yanı sıra eğitim, reklamcılık, siyaset, pazarlama gibi bir mesajı iletmenin ve iz bırakmanın önemli olduğu alanlarda başvurulan araçlar/yöntemler arasında yer almaktadır. Teknolojiyle birlikte gelişen görsel sanatların çeşitli platformlarda yaygınlaşması (Non-Fungable Token – NFT/Nitelikli Fikri Tapu) ve dijital ortamda üretilen (born-digital) karikatürlerin ortaya çıkmasıyla geleneksel biçimde üretilen karikatürlerin de dijitalleştirilmesi hız kazanmıştır.

Hemen her platformda karşımıza çıkan karikatürler, bilgi merkezlerinin koleksiyonlarına çeşitli yollarla dâhil olmaktadır. Vakıflar, müzeler, dernekler tarafından düzenlenen karikatür yarışmaları aracılığıyla oluşan koleksiyonlar bu yollardan biridir. Karikatüristlerin çizimlerini bağış ya da satma yoluyla bilgi merkezlerine devretmesi de bilgi merkezlerinin karikatürleri doğrudan sağlama yöntemleri arasındadır. Satın alma ile sağlama yöntemlerinden biri de müzayedelerdir. Müzayedede evleri karikatürleri tek tek ya da koleksiyon halinde satışa sunabilmektedir. Müzayedeler çeşitli temalarda, tek karikatürist odaklı veya belirli bir döneme ait karikatürleri içerecek şekilde düzenlenebilmektedir. Bilgi merkezleri bu etkinlikleri takip ederek karikatürleri kendi koleksiyonlarına ekleyebilmektedir. Sosyal ve kültürel değerinin yanı sıra bilimsel ve sanatsal değeri göz önünde bulundurularak sistematik bir şekilde erişilebilir olmaları oldukça önemlidir. Karikatürlerin ait olduğu yarışma, dönem ya da konu kapsamına giren bilgi kaynaklarıyla birlikte incelenmesi özellikle sosyal bilimlerde yapılan araştırmalara farklı bir perspektif kazandırmaktadır.

Bu çalışmada karikatür koleksiyonuna sahip bilgi merkezlerinin bu koleksiyonları yönetim süreçleri (sağlama, düzenleme, koruma, erişim) incelenecektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden belgesel tarama yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi olarak da bilinen bu yöntem, araştırma konusu hakkında bilgi içeren kaynakların sistematik olarak incelenmesini kapsamaktadır. Bu kapsamda çalışmada karikatür koleksiyonuna sahip, müze ve araştırma merkezi, üniversitesi kütüphanesi ve milli kütüphane olmak üzere farklı türlerde, farklı misyona sahip bilgi merkezlerinin bu koleksiyonlar özelinde sunduğu hizmetler, koleksiyon geliştirme politikaları, sergileri, çevrimiçi web sayfaları, blog sayfaları, projeleri ve bu koleksiyonları konu edinen diğer akademik yazın incelenmiştir. Araştırmanın karikatürlerin sosyal, kültürel ve akademik değerinin ortaya koyulması, bir arşiv malzemesi olarak ele alınması, arşivcilik yöntem ve tekniklerine göre değerlendirilmesi açısından özgün bir değere sahip olduğu düşünülmektedir. Çalışma sonunda karikatürlerin yönetim süreçlerinde uygulanan ortak ve farklı uygulamalar tespit edilerek bu süreçler için öneriler geliştirilecektir.

¹ Konvansiyonel basım-yayın araçları dışında, çoğu kere gizli, el altından dağıtımı yapılan yayınlardır. (Marakoğlu, 2011, s. 29)

Bir Sanat Eseri Olarak Karikatür

Turhan Selçuk karikatürü, “Çizgiyle mizah yapma sanattır ve bir güzel sanattır. Karikatür; sanatkâr, mizahî fikrini çizgilerle ifade edebildiği nispette karikatür olur” şeklinde tanımlamaktadır (Selçuk, 1998, s. 75). Sanat Sözlüğü’nde “resmettiği betileri, özellikle de insan betilerini gülünçleştirme amacıyla başkalaşıma veya deformasyona uğratan resimsel yapıt ve bu anlayışla çalışan sanat dalı” şeklinde tanımlanmıştır (Sözen ve Tanyeli, 2011, s. 159). Sanat Terimleri Sözlüğü’nde benzer şekilde; “insan çehrelerinin belli karakterlerini, politik olayları ve toplum durumlarını, gülünçleştirme ya da eleştirme amacıyla, deformasyona uğratarak resimleme işidir” şeklinde ifade edilmiştir (Turani, 1993, s. 64). Karikatürü çizgi, illüstrasyon, eskiz ve resimden ayıran özellik çizginin verdiği anlamın ötesinde bazı anlatı öğeleri barındırmasıdır. Bu anlatı öğeleri; simgeler, metaforlar ve stereotiplerdir (Cantek ve Gönenç, 2017, ss. 32-75). Örneğin Özgürlük Anıtı’nın Amerika’yı, terazinin adaleti, beyaz güvercinin özgürlüğü temsil etmesi gibi. Metaforlar da çizgiyle anlatımı kuvvetlendirmek için karikatürlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Şaşırın birinin şapkasının uçması, sinirli karakterin kulaklarından duman çıkması, metaforik anlatı örneklerindedir. Stereotipler (kalıp yargılar) ise kişisel deneyime dayanmayan, kültürel olarak türetilen, bir kişinin zihnindeki çarpıtılmış resimler veya görüntülerdir (Lippman, 1965, s. XVII). Çin’in ejderha ile özdeşleşmesi, kütüphanecilerin gözlüklü ve kadın temsil edilmesi, arşivlerin karanlık ve loş resmedilmesi karikatürlerde kullanılan stereotiplerden bazılarıdır. Karikatür çiziminde ortak özellikleri altında mizah barındırması olan farklı tekniklere başvurulur. Benzetme, zıtlık, tersine çevirme, metinlerarasılık² bunlardan bazılarıdır (Das, 2019, ss.10-11). Bu sebeple yalnızca görüntü üzerinden konu/tema hakkında çıkarım yapmak güçtür. Erwin Panofsky sanat eserlerinin çözümlenmesi için aşağıdaki üç anlam düzeyini ortaya koymuştur (Panofsky, 2012, s. 37):

- Birincil anlam
- İkincil anlam
- İçsel anlam / içerik

Bu üç anlam düzeyi çizginin ilettiği anlamın yanı sıra çizgiye gizlenmiş mesajlar da ileten karikatürleri doğru yorumlamak için de uygulanabilir bir yöntemdir. Bu anlam katmanlarını temel alarak aşağıdaki karikatür yorumlanabilir. 14 Mayıs 1909 tarihli Davul³ gazetesinin 24. sayısının kapağında görülen bu çizim birincil anlamıyla bir burnu, ikinci anlamıyla heybetli burnuyla mizah dergilerine konu olmuş dönemin padişahı II. Abdülhamid’i temsil etmektedir. Karikatürün altında “İstanbul’un muahharan gaib ettiği en büyük burun” ifadesi yer almaktadır. Bir kasap zincirine asılmış olan bu burun ile verilmek istenen mesajın (içsel anlam) da II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinin hicivli bir anlatımı olduğu söylenebilir.

² Bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması. (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük).

³ 1908 -1909 yılları arasında yayımlanan başyazarı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) olan Türk mizah ve hiciv dergisi. (Uslucan, 2016, s. 13).

Şekil 1

Davul dergisinin 14 Mayıs 1909 tarihli 24. sayısının kapağı

Not. Kaynak: (Alpan, A.S., 2007).

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi karikatürün ait olduğu dönemin sosyal, kültürel ve siyasî ortamı göz önünde bulundurulmadan yalnızca çizim ve alt metin üzerinden yorum yapmak oldukça zorlayıcıdır. Karikatürlerde genellikle gerçeklerin nesnel ve tarafsız bir tasviri yerine, olayı tartışmalı bir algı yaratacak şekilde çizgilerle dolaylı anlatı yolu tercih edilmektedir (Wu, 2014, s. 284). Çizgilerin duygusal gücü, sosyal ve politik yaşamın eleştirel analizi ile birleştiğinde ortaya çıktığı kültürü, toplumu ve günlük yaşamı kendine has bir biçimde yansıtmaktadır. Dolayısıyla karikatür belgesel bir ifadedir, çizildiği döneme ilişkin siyasî ve toplumsal bir yorumdur (Ginman ve Ungern, 2003, s.70; Das, 2019, s. 7). Bu bağlamda karikatürler subjektif nitelikleri göz önünde bulundurulurken değerlendirildiklerinde ait oldukları döneme dair zengin ve katmanlı veriler sunan kaynaklardır.

Karikatürlerin son dönemde hem sosyal hayatta edindiği yer hem de eğitim alanındaki yoğun kullanımı, “karikatür okuryazarlığı” kavramını ortaya çıkarmıştır. Karikatür okuryazarlığı; herhangi bir konuyu, duyguyu, düşünceyi veya bilgiyi mizahi bir şekilde hicvederek nesne ve semboller aracılığıyla yorumlama, tanıma, anlama yeteneği olarak tanımlanabilir (Kaplan, 2020, s. 93). Kişilerin, durumların ve olayların mizahi, eleştirel, keskin ve net bir biçimde ifadesinin ortaya çıkardığı mesajı algılamak belli bir düzeyde farkındalık gerektirmektedir. Karikatürlerin çizim stilinden, üslubundan, mizah ve eleştiri stilinden, kullanılan renk paletinden çizeri belirlenebilmektedir. Kimi zaman karikatür üzerinde yer alan imza, paraf ve işaretler de çizeri tespit etmede yardımcı olmaktadır. Her kitap dışı materyalde olduğu gibi karikatürlerin arşivlenmesinde de kitap dışı materyali ve bilgi kaynaklarını tanıma yeteneği gereklidir. Bu sebeple karikatür okuryazarlığı; görsel okuryazarlık ve bilgi okuryazarlığı ile organik bir bağa sahiptir. Kullanıcı etkileşimli sınıflandırma yöntemi olarak da bilinen sosyal sınıflama, bu okuryazarlık yetkinliklerine sahip kullanıcıların da arşivleme sürecine katkı sağlamasını mümkün kılmaktadır.

Tarihe son derece organik bir bağla tanımlık eden karikatürler; siyasî, kültürel, sosyal önemlerinin yanı sıra kimi zaman kendilerine biçilen maddî değerler ile de adlarından söz ettirmektedir. Örneğin rock müzik grubu Nirvana'nın solisti Kurt Cobain'in (1967-1994)

kendini mizahi bir şekilde tasvir ettiği 1992 yılına ait karikatürü, Julien's Auction tarafından 2022 yılındaki bir açık artırmada \$281,250'a satılmıştır (Kato, 2021).

Şekil 2

Nevermind Tour'da Kurt Cobain'in kendi çizimiyle karikatürü (Singapur-1992)

Not. Kaynak: (Cobain, K., 1992).

Karikatürler sosyal medya, web sayfaları, basılı ve elektronik gazete ile dergilerde sıklıkla görülmektedir. *The New Yorker*, *The Guardian* ve *China Daily* gibi büyük haber portalları; *Punch*, *The Saturday Evening Post* gibi dergiler, *CartoonStock* gibi derleyiciler büyük karikatür koleksiyonlarına sahip platformlardan bazılarıdır. Ancak bu platformlar karikatürleri kimin çizdiği, nerede ve ne zaman yayınlandığı gibi bilgileri sistematik bir biçimde barındırmadığı için karikatürü tek bir kare ile anlamak ve yorumlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Karikatürler bu tür dijital platformların yanı sıra kişisel koleksiyonlarda, sanatçı bağışları ve karikatür yarışmaları aracılığıyla kütüphanelerde, arşivlerde, müzelerde, basın-yayın kuruluşlarında, yaynevlerinde ve sanat galerilerinde bulunabilmektedir. Karikatürlerin bu tür bilgi merkezlerince sağlanması ile fikri mülkiyet hakları devreye girmektedir. Karikatürler, karikatüristlerin ya da mirasçılarının telif haklarına tabiidir. Bu kişiler ve kurumlar karikatürlerin kullanımı, dijitalleştirilmesi, sergilenmesi ve erişime açılması konusunda yasal haklara sahiptir. Bu hakka sahip kişilerin yaynevleri ile yaptığı anlaşmalar, bağış durumunda imzalanan sözleşmeler ile hakların devri söz konusu olabilmektedir. Eğer sözleşme eserin telif haklarının devrini içermiyorsa eserin yalnızca sergileme veya araştırma amacıyla kullanımı mümkün olup; olası ticari ve diğer yasal hakları kullanılamamaktadır (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 1951). Örneğin ünlü karikatürist Turhan Selçuk (1922-2010) ve BİZ A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Osman Uslu arasında 14.12.2006 tarihinde imzalanan sözleşme hükümleri çerçevesinde, sözleşmeye konu eserlerin tüm mali hakları, yer, sayı ve muhteva itibarıyla sınırlandırmaksızın BİZ A.Ş bünyesindeki "BİZ Karikatür ve Çizgi Roman Koleksiyonu"na devredilmiştir.

Bu sözleşme ile Abdülcanbaz⁴ ile ilgili her türlü işleme, çoğaltma, yayma, temsil ve işaret, ses ve/veya görüntü nakline yarayan araçlarla kamuoyuna iletim hakkı BİZ A.Ş.'ye aittir (BİZ A.Ş., 2024).

⁴ 1957 yılında Turhan Selçuk tarafından Milliyet gazetesi için çizilmeye başlanan çizgi kahraman.

Karikatürlerin yayın haklarının bir yayıncıya devredilmesinin arşivcilik açısından avantajları olduğu kadar dezavantajları da mevcuttur. Yayınevlerinin dijital arşivleme konusunda profesyonel altyapılara sahip olmaları karikatürlerin uzun vadeli erişilebilirliğini güvence altına almaktadır. Basılı karikatürlerin kopya olarak çoğaltılması daha geniş okuyucu kitlesine ulaşmaya yardımcı olurken bilgi merkezleri için de bu eserlere ulaşılabilirliği artırmaktadır. Ancak yayınevlerinin ticarî çıkarlarını ön planda tutması nedeniyle eserin erişim ve kullanım haklarının ücretli olması arşivleme açısından dezavantajlı bir durum yaratmaktadır.

Karikatürlerin son yıllarda artan popülerliği ve akademik çalışmalarda kullanım sıklığı bilgi merkezlerinin bu koleksiyonlara ilgisini artırmıştır. Geçmişte bilgi merkezlerinin koleksiyonları genellikle materyal sayısı ve nadirliğiyle değerlendirilirken, günümüzde koleksiyonun çeşitliliği ve kullanıcıya sunulma biçimi önemli bir ölçüt haline gelmiştir (Carter ve Whittakers, 2015, s. 363). Karikatür koleksiyonlarına sahip olmak ve sistematik bir biçimde bu koleksiyonları erişilebilir kılmak bu çeşitliliği sağlamanın farklı ve işlevsel yollarından biridir. Örneğin Koç Üniversitesi Suna Kıraç Kütüphanesi Türk Karikatür Basımları Koleksiyonu 1922 ve 1949 yılları arasını kapsayan, Kurtuluş Savaşı sırası ve sonrasında yayımlanan *Akbaba*, *Kelebek*, *Cem (Djem)*, *Süs*, *Yeni Kalem*, *Kalem*, *Aydede* ve *Karikatür*'ün de yer aldığı karikatür dergileri koleksiyonunu içermektedir. Koleksiyon ait olduğu dönemin sosyal ve siyasî atmosferine ışık tutmaktadır. Aynı döneme ait yerel, ulusal basın ve diğer bilgi kaynakları ile bütüncül bir değer meydana getirmektedir (Koç Üniversitesi Dijital Koleksiyonlar, 2024).

Görsel sanatlardan biri olması karikatürlerin sergi değerini de artırmaktadır. Bilgi merkezleri ev sahipliğinde, kimi zaman iş birliği çalışmaları ile farklı temaların, dönemlerin ve karikatüristlerin ele alındığı sergiler düzenlenmektedir. Örneğin “*Amcabey*”, “*Efruz Bey*”, “*Dalkavuk*”, “*Ak'la Kara*”, “*Yeni Zengin*” gibi tiplerin yaratıcısı ünlü karikatürist Cemal Nadir Güler'in (1902-1947) eşi Malike Bayülken (1917-2016), Nadir'in orijinal karikatür çalışmalarını ve çizimlerini içeren arşivini 2010'da Darüşşafaka Cemiyeti'ne bağışlamıştır. Darüşşafaka Cemiyet Müze Arşivi'nde yer alan koleksiyon, Nadir'in doğumunun 120. yılı olan 2022'de Bursa Nilüfer Belediyesi ile birlikte düzenlenen “Ben, Cemal Nadir” sergisi ile halka açılmıştır (Nilüfer Belediyesi, 2022).

Şekil 3

Bursa Nilüfer Belediyesi tarafından düzenlenen “Ben, Cemal Nadir” adlı sergiden

Not. Kaynak: (Nilüfer Belediyesi, 2022).

Karikatürler bilgiyi estetik ve ilgi çekici bir şekilde sunması, mesajını hızlı ve keskin bir biçimde iletmesi gibi kendine has özellikleriyle özellikle sosyal ve beşerî bilimlerde araştırma ve eğitim amaçlı kullanılmaya üzere sıklıkla başvurulan eserlerdir. Özellikle siyasi karikatürlerin çizildiği dönemle doğrudan ilişkisinin olması, tarihsel ve sosyolojik birçok bilgiyi / mesajı barındırması ve konusu (teması) hakkında gerçekliği temsil eden bir rol üstlenmesi ile göz ardı edilmemesi gereken materyallerdir. Karikatürlerin akademik çalışmalara konu olması diğer kitap dışı materyallere göre yenidir ve geçmişi 1970'lere uzanmaktadır. Bu çalışmalarda karikatürlerin retrospektif (geriye dönük) değeri, eğitimde kullanılması, güzel sanatlardaki yer ve karikatür akımları üzerine yoğunlaşmıştır. Literatürde diğer görsel materyalin tanımlanmasıyla ilgili çok sayıda makale olmasına karşın karikatürlere sistematik erişimle ilgili yayın sayısı oldukça azdır (Hackbart-Dean, 1997; Landbeck, 2008; Wu, 2014; Johnston ve Köntges, 2016; Stead and Liew, 2020). Mevcut yayınlar da politik karikatürlerin dizinlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Literatürdeki ve uygulamadaki bu eksikliğin farklı olası sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Karikatürlerin bilgi kaynağı olarak kullanımının yaygın olmaması,
- Koleksiyonlara erişimdeki zorluklar,
- Sağlama yollarının diğer materyallere göre farklı olması,
- Nitelendirmelerde karşılaşılan zorluklar,
- Saklama ve koruma koşullarının zor ve maliyetli oluşu,
- Uzman personel eksikliği.

Karikatürlerin mesajını çizgi yoluyla anlatması ve eserin üzerinden elde edilecek bilgilerin kısıtlı olması gibi nedenlerle erişime açılabilmesi için diğer bilgi kaynaklarına kıyasla farklı birtakım uzmanlıklar ve özen gerektirmektedir. Karikatürlerin sadece konusunu/temasını belirleyebilmek için karikatüristin olduğu kadar okuyucunun da yeteneklerine ve birikimine ihtiyaç duyulduğu açıktır (Cantek ve Gönenç, 2017, s. 37).

Konu tespitinin dışında karikatürlerin nitelenmesinde karşılaşılan başlıca zorluklar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Hızlı değişen ülke ve dünya gündemine hakimiyet zorluğu,
- Karikatüristin çizim tekniği, yazı dili ve ifade tarzına aşina olma gerekliliği,
- Karikatürün çizildiği döneme ait kültürel bilgi ihtiyacı,
- Yazısız, konuşma balonsuz, alt metinsiz karikatürleri yorumlama güçlüğü,
- Materyal üzerinden kısıtlı bilginin elde edilebilmesi.

Bu zorluklar nedeniyle zaman zaman bilgi merkezleri araştırmacıları bu sürece dahil etmektedir. Dijital karikatür koleksiyonlarında “sosyal sınıflama” adı verilen kullanıcı / okuyucu bakış açısını tanımlama sürecine dahil eden bilgi merkezi-araştırmacı iş birliği temelli projeler yürütülmektedir. Bu projeler genelde iki uygulama metodu çerçevesinde yürütülmüştür. İlki, belirli bir koleksiyonu kullanıcıların sorgulama terimlerinin analiz edilmesiyle tespit edilen terimlerden faydalanarak yapılan projelerdir (Armitage ve Enser, 1997; Alexander, ve Chen, 2003). Diğeri ise fotoğraflar için Flickr, kitaplar için LibraryThing gibi uygulamalarda olduğu gibi kontrollü ve kontrolsüz sözcüklerin kullanımıyla kullanıcılar tarafından yürütülen etiketleme çalışmalarıdır (Chen ve Rasmussen, 1999; Library of Congress Photos on Flickr, 2008). Golder ve Huberman, işbirlikçi etiketlemenin bilgiyi sınıflandıracak

“kütüphaneci” rolünde kimse olmadığında veya çok fazla içerik olduğunda faydalı olduğunu ileri sürmüşlerdir (Golder ve Huberman, 2006, s. 198). Bu tür projeler kullanıcıların doğal dil ile koleksiyona erişim yollarını gözleme imkânı sunarken, koleksiyonun akademik ve entelektüel yapısında bozulmalara sebep olabilmektedir.

Bilgi Merkezlerinde Karikatürler

Karikatürlerin eğitim materyali olarak kullanımının öğrencilerin akademik başarılarını ve kavramsal anlama düzeylerini olumlu yönde etkilediğine ilişkin çalışmalar mevcuttur (Aktaş ve Koç, 2022; Tanrikulu, 2022; Marques ve diğerleri, 2023; Numanoğlu ve Taşdemir, 2025). Sahip oldukları sosyal ve kültürel değeriyle sosyal ve beşerî bilimlerde akademik çalışmalara da kaynaklık etmektedir. Bu doğrultuda özellikle son yıllarda eğitimde sıklıkla kendine yer bulduğunu söylemek mümkündür. Karikatürlerin tarihsel, kültürel ve sosyal bağlamından koparılıp tekil şekilde depolandığı, sistematik erişimin mümkün olmadığı bir çatı altında birleştirildiği *CartoonStock*, *GoComics*, *Shutterstock*, *Getty Images* gibi ticari platformlar akademik ihtiyacı karşılayacak nitelikte değildir. Akademik kullanımları göz önünde bulundurularak karikatürler bilgi merkezlerince satın alma, bağış, miras gibi farklı yöntemlerle sağlanmaktadır. Aşağıda karikatür koleksiyonuna sahip ve bu koleksiyonların yönetim süreçlerini profesyonel şekilde yürüten kütüphane, müze, arşiv, galeri gibi farklı türdeki bilgi merkezlerinin koleksiyonları sağlama, düzenleme ve erişim yolları incelenmiştir.

Alexander Turnbull Library- New Zealand Cartoon and Comics Archive

New Zealand National Library'nin bir bölümü olan Alexander Turnbull Library ulusal belgesel kültürel miras koleksiyonlarının bulunduğu kütüphanedir. New Zealand Cartoon and Comics Archive da bu kütüphanenin arşiv koleksiyonlarından biridir. Koleksiyon, 19. yüzyıldan günümüze Yeni Zelanda toplumunu ve siyasetini yansıtan 60.000'den fazla karikatür içermektedir. Koleksiyonda Nevile Lodge (1918-1989), Eric Heath (1923-), Sharon Murdoch (1960-), Dylan Horrocks (1966-) ve Murray Ball (1939-2017) gibi karikatüristlerin 20. ve 21. yüzyıllara ait orijinal karikatür çizimleri; Tom Scott (1947-), Bob Brockie (1932-), Chris Slane (1957-), Sharon Murdoch (1960-) ve David Fletcher (1952-) gibi karikatüristlerin de 2002'den günümüze gazete ve dergilerde yayınlanan karikatürlerinin dijital kopyaları yer almaktadır. Arşivin koleksiyon geliştirme politikası öncelikli olarak siyasî karikatürlerin koleksiyona dahil edilmesi yönündedir. Koleksiyona karikatürlerle birlikte karikatüristlerin özel arşiv materyali, hayatlarıyla ilgili yayınlar ve diğer ilişkili arşiv materyalleri de dahil edilmektedir. Koleksiyonda eserleri bulunan karikatüristler hayattaysa ya da ölümünün üzerinden 50 yıl geçmemişse karikatürler telif hakları tabii olup gerekli izinler konusunda telif sahiplerinin iletişim bilgileri kullanıcılar ile paylaşılmaktadır. Arşivin tanıtım faaliyetleri sergiler, etkinlikler ve yayınlar aracılığıyla yürütülmektedir. 2022'de arşivin 30. yıl kutlamaları kapsamında karikatürlerin topluları ve tarihi şekillendirme ve yansıtma üzerindeki etkileri temalı beş galerili çevrimiçi bir sergi düzenlenmiştir (The National Library of New Zealand, 2024).

Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi

Müze, Anadolu Üniversitesi'ne bağlı Karikatür Sanatını Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin yan kuruluşudur. Müze; 2011 yılına kadar gerçekleştirilen çeşitli ulusal ve uluslararası karikatür yarışmalarının eserlerini bünyesinde barındırmaktadır. *Sedat Simavi Uluslararası Karikatür Yarışması* ve *Aydın Doğan Uluslararası Karikatür Yarışması* için gönderilen yerli ve yabancı çizerlerin orijinal karikatürlerden ve bazılarının çeşitli tekniklerle çoğaltılmış kopyalarından oluşan yaklaşık 7000 karikatürlük koleksiyon da müze koleksiyonu içinde yer almaktadır. Yarışmalar için düzenlenen protokollerin sona ermesiyle koleksiyon geliştirme süreci düzenlenen sergiler aracılığıyla ve karikatüristlerin bağışlarıyla devam etmektedir. Müzede Turhan Selçuk (1922-2010), Atilla Özer (1949-2011), Semih Balcıoğlu (1928-2006), Altan Erbulak (1929-1988), Tan Oral (1937-) gibi ünlü karikatüristlerin orijinal karikatürlerin yer aldığı 40.000'den fazla karikatür bulunmaktadır. Bu karikatürlerin yaklaşık 1500 tanesi dijitalleştirilmiştir. Elektronik ortamda üretilip müzeye bağışlanan karikatür sayısı ise 500 civarındadır. Müzede aynı zamanda karikatür konulu 1000'den fazla kitap, 700'den fazla mizah dergisi, tez ve makale de yer almaktadır. Müze araştırma amacı ile kullanıcılara açıktır (Anadolu Üniversitesi, 2024).

Cambridge University Library- Fransa-Prusya Savaşı ve Paris Komünü Karikatürleri (1870-71)

Cambridge University Library, Fransa- Prusya Savaşı ve Paris Komünü dönemine ait geniş bir karikatür koleksiyonuna sahiptir. Karikatürler dönemin politikacılarını, savaş sırasında askerlerin ve halkın durumunu, Almanya'nın Paris kuşatmasını ve iç savaşını konu edinmektedir. Koleksiyon çoğu Paris'in iki kuşatması sırasında üretilen, renkli taş baskı (litografi) olan yaklaşık 1100 karikatürden oluşmaktadır. Karikatürlerin dili Fransızcadır. 6 ciltte toplanan karikatürler kitapçı Frederick Justen (1832-1906) tarafından 1906'da ölümünden hemen önce bağışlanmıştır. Karikatürlerin tümü Cambridge University Library tarafından dijitalleştirilerek erişime açılmıştır (Fabry-Tehranchi, 2021).

Charles M. Schulz Museum and Research Center

Müze adını Peanuts çizgi karakterlerinin yaratıcısı olan Charles Monroe "Sparky". Schulz'dan (1922-2000) almaktadır. Müze Schulz'un sanatını koruma, sergileme ve yorumlama misyonu ile 2022 yılında açılmıştır. Müzenin bir diğer amacı karikatüristler ve karikatür sanatı hakkında bir bakış açısı oluşturmaktır. Koleksiyon geliştirme politikası doğrultusunda yalnızca Peanuts temalı bağışlar koleksiyona dahil edilmektedir. Yaklaşık 7.000 orijinal Peanuts karikatür şeridinden oluşan bu koleksiyon, Schulz'un 1950'den 2000'e kadar olan tematik çalışmalarının büyük bölümünü içermektedir (Charles M. Schulz Museum, 2024).

Library of Congress- Cartoon Drawings Collection

Koleksiyonda yoğunlukla 1880-1980 yılları arasını kapsayan 700'den fazla karikatüriste ait 9000'i aşkın karikatür yer almaktadır. Karikatürlerin çoğu Amerikan gazete ve dergilerinde yayınlanmak için çizilmiştir. Koleksiyonun büyük bir bölümü karikatüristlerin ya da

varislerinin bağışları ile oluşmuştur. Karikatürlerin başlıca konularını siyasî figürler, savaşlar, uluslararası ilişkiler, günlük yaşam, tarih, hayvanlar, kanunlar ve başkanlık seçimleri oluşturmaktadır. Karikatürleri web sayfası üzerinden karikatürist, yıl, konu, dil ve yer sınırlamaları ile çevrimiçi olarak taramak mümkündür. 7000'den fazlası dijitalleştirilmiş olan karikatürlerin dijital kopyaları kütüphanenin web sayfası üzerinden erişime açıktır. Karikatürlerin nitelemesi MARC21, MODS ve Dublin Core (DC) üst veri standartları ile yapılmıştır (Library of Congress Cartoon Drawings, 2024).

Ohio State University - The Billy Ireland Cartoon Library & Museum

Ohio State University'ye bağlı kütüphane ve müze olarak hizmet veren merkez karikatür, çizgi roman ve ilgili konularda dünyanın en geniş koleksiyonuna sahip akademik araştırma merkezidir. Koleksiyonda orijinal sanat eserleri, çizgi romanlar, grafik romanlar, çizgi roman kupürleri, el yazması materyaller ve efemera dahil olmak üzere 3 milyondan fazla öge yer almaktadır. Bilgi merkezi aynı zamanda eğitimi destekleme amaçlı ücretsiz ve halka açık bir müzeye sahiptir. Müzede düzenli olarak gerçekleşen sergilerin yanı sıra web sayfası üzerinde çeşitli konularda kalıcı dijital sergiler de bulunmaktadır. Dijital sergiler ve dijitalleştirilmiş karikatürlerin eğitim amaçlı kullanılabilmesi için özellikle K-12 öğretmenlerine yönelik ders materyalleri ve planları bulunmaktadır (Spillman, 2018, s. 388).

Koleksiyon çoğunlukla karikatüristlerin ve koleksiyonerlerin bağışlarıyla oluşmuştur. Merkezde Art Spiegelman (1948-), Gene Luen Yang (1973-), Garry Trudeau (1948-), Barbara Brandon-Croft (1958-) gibi ünlü karikatüristlerin orijinal karikatür çizimleri de yer almaktadır. Koleksiyon geliştirme politikası gereğince Amerikan İç Savaşı'ndan önce yayınlanmış orijinal çizimlere, 18. ve 19. yüzyıla ait karikatür içeren koleksiyonlara bağış süreçlerinden öncelik verilmektedir. Bağışlar, koleksiyonun araştırma değerinin yanı sıra, saklama, koruma ve erişime sunulma süreçlerinde ihtiyaç duyulacak maliyet de göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir (The Ohio State University, 2024). Bağışçılar karikatürlerin yanı sıra kitap, efemera, gazete kupürü ve nesne gibi karikatürle ilgili çeşitli materyali de merkeze bağışlayabilmektedir (Pflug, 2017, s. 51).

UCLA Library- Michael and Susan Kahn Political Cartoon Collection

Michael ve Susan Kahn Siyasî Karikatür Koleksiyonu, 30 dilde ve 59 ülkeden 1 milyondan fazla siyasî karikatür içermektedir. Değeri \$4,2 milyon olarak hesaplanan koleksiyon, Michael ve Susan Kahn tarafından UCLA Library'ye bağışlanmıştır. Koleksiyon 1699-2022 yıllarını kapsamaktadır. Koleksiyonun odak noktası politika olsa da gündelik yaşamı, yazarları, sanatçıları, yayıncıları, iş adamlarını, sporcuları konu edinen karikatürler de bulunmaktadır. Koleksiyonu değerli kılan materyallerden biri çok sayıda Amerikan başkan adaylarının ve 1828-2020 arası seçim dönemlerinin karikatürlerini içermesidir. Materyalin büyük kısmı 1840 ile 1908 arasındaki seçimlerin çeşitli yönlerini belgelemektedir. (UCLA Library, 2024).

Bilgi Merkezlerinde Karikatürlerin Yönetim Süreçleri

Çalışmada yer alan karikatür koleksiyonuna sahip bilgi merkezlerinin sundukları hizmetlerin yanı sıra bu koleksiyonların karikatürleri sağlama, düzenleme, koruma ve erişim süreçlerine ilişkin aşağıdaki sonuçlara erişilmiştir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulanan ortak ve farklı yöntem ve politikalar değerlendirilmiştir.

Sağlama

Sağlama; bilgi merkezlerinin bağış, satın alma, devir vb. yöntemlerle amaç ve hedefleri doğrultusunda izlediği koleksiyon geliştirme süreçlerini ifade etmektedir. Çalışmaya konu olan bilgi merkezlerinin tümünde sıklıkla tercih edilen sağlama yöntemi bağıştır. Karikatürün ya da koleksiyonun fiyatı, mevcut koleksiyonu tamamlama durumu, arşivsel değeri gibi gerekçelerle nadiren de olsa satın alma yolu tercih edilebilmektedir. Satın alma işlemi doğrudan eser sahibinden olabildiği gibi müzayedeler aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir. Bazı merkezler böyle durumlarda bir fon sağlayıcıdan bütçe desteği alabilmektedir. Sağlama yöntemi, erişim koşullarına doğrudan etki ettiğinden koleksiyonların sağlanmasında en önemli adımdır (Saydam, 2021, ss. 182-187).

Her bir merkezin sağlama (koleksiyon geliştirme) amacı, kullanıcı kitlesi ve hizmet politikası gereği sağladığı koleksiyonlara göre farklılık göstermektedir. The Billy Ireland Cartoon Library & Museum araştırma ve sergi değerine önem verdiğini belirtirken, Charles M. Schulz Museum öncelikleri gereği yalnızca *Peanuts* konulu karikatürlere yer vermektedir.

Alexander Turnbull Library Yeni Zelanda belgesel kültürel mirasını korumak adına ulusal çapta sosyal ve siyasî karikatürlere öncelik vermektedir. Sağlama sürecini kolay ve hızlı hale getirmek için karikatüristler karikatürlerini gazete editörlerine gönderirken eş zamanlı kütüphaneye de iletmektedir. Yürütülen bu sistemin avantajı hızlı olması ve karikatürlerin dijital dosyaların oluşturulmalarına ilişkin üst verilerle birlikte gelmesidir. Dezavantajı ise gönderilen karikatürlerin karikatüristin belirttiği tarihte ve gönderildiği haliyle yayınlanıp yayınlanmayacağına editör inisiyatifinde olmasıdır (Johnston ve Köntges, 2016, s. 94). Bu konuda başka bir örnek olan Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi ise karikatüristlerin bağışlarıyla koleksiyonunu genişletmektedir.

Çalışmada değinilen bilgi merkezlerinin sağlama yöntemlerine bakıldığında karikatürlere özel bir sağlama politikasına sahip olmadıkları, genel koleksiyon geliştirme politikaları ve misyonları doğrultusunda sağlama süreçlerini yürüttükleri sonucuna ulaşılmıştır. Karikatürlerin diğer koleksiyonlarla oluşturduğu bütünlük, mevcut karikatür koleksiyonunu tamamlama durumu da sağlama sürecinde önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda sergi değeri yüksek olan ünlü karikatüristlerin koleksiyonlarına sahip olmanın bilgi merkezlerine prestij kazandırdığını söylemek mümkündür. Bu sebeple bu koleksiyonları sağlayabilmek adına kimi zaman aktif bir sağlama süreci yürütülmektedir.

Düzenleme

Düzenleme; arşiv materyalinin arşivcilik yöntemlerine, uluslararası standartlara ve mevzuata uygun biçimde tanımlanarak hizmete sunulmaya hazır hale getirilmesi işlemlerinin tümüdür (Rukancı, Anameriç ve Başar, 2023, s. 48). Eser üzerinden elde edilen bilgilerin kısıtlı olduğu durumlarda karikatürlerin düzenleme süreçleri oldukça zordur. Çalışmaya konu olan bilgi merkezleri sahip oldukları koleksiyon özelinde çeşitli düzenleme yöntemleri uygulamaktadır.

Charles M. Schulz Museum karikatüristin her karikatüre istisnasız yayın tarihi not düşmesinden faydalanarak karikatürlere yeni bir yer numarası / belirteç vermek yerine bu tarihleri kullanmayı tercih etmiştir. Peanuts serisi 50 yılı aşkın bir süre çizilmiş olup bu süreçte 4 farklı ölçüde kâğıt kullanılmıştır. Yayın tarihi ile birlikte kâğıt boyutu da düzenlemede esas alınmıştır. The Billy Ireland Cartoon Library & Museum karikatürleri koleksiyon bazında düzenleyerek her bir karikatüre özel numara ile sıralamıştır. Litografi (taş baskı) olan Fransa-Prusya Savaşı ve Paris Komünü (Franco-Prussian War and the Paris Commune) koleksiyonu ise başışısı tarafından 6 cilt halinde bir araya getirilmiştir. Farklı özellikleri nedeniyle standart seriler oluşmamış, karikatürlerin rastgele bir araya getirilerek bir deftere yapıştırılarak ciltlenmesiyle oluşturulan asli düzeni korunmuştur. Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi yarışmalar ile gelen karikatürler yarışma adına göre, karikatüristlerin toplu bağışlarını da kendi içinde envanter numarasına göre düzenlemiştir. Diğer bilgi merkezlerinde alfabetik (koleksiyon ya da karikatür bazlı), kronolojik, tematik bazlı düzenleme yöntemleri uygulanmıştır. Aşağıda Library of Congress'te bulunan karikatür koleksiyonlarının farklı düzenleme teknikleri uygulanmış örnekleri verilmiştir.

Şekil 4

Library of Congress karikatür koleksiyonlarının farklı düzenleme metotlarına göre örneklendirilmesi

Library of Congress Karikatür Koleksiyonları	Library of Congress Karikatür Koleksiyonları	Library of Congress Herbert L. Block (1909-2001) Karikatür Koleksiyonu	Library of Congress James Akin (1773-1846) Karikatür Koleksiyonu
*Karikatüriste göre düzenleme	*Koleksiyon adına göre düzenleme	*Temaya göre düzenleme	*Teknik özelliklerine göre düzenleme
Bill Mauldin (1921-2003) Karikatür Koleksiyonu (1723 adet)	Amerikan Karikatürleri Koleksiyonu (824 adet)	Birleşmiş Milletler (307 adet)	Siyah Beyaz (7 adet)
Clifford K. Berryman (1869-1949) Karikatür Koleksiyonu (1217 adet)	İngiliz Karikatürleri Koleksiyonu (8521 adet)	Sansür (41 adet)	Renkli (3 adet)
Edwin Marcus (1885-1961) Karikatür Koleksiyonu (261 adet)	Swann Karikatürleri Koleksiyonu (2091 adet)	Siyasi Seçimler (482 adet)	
Felix Mahony (1867-1939) Karikatür Koleksiyonu (145 adet)		Ticaret (176 adet)	

Koruma

Kâğıt formu gereği fiziksel olarak özenli bir korumaya ihtiyaç duyan karikatürler çalışmaya konu olan bilgi merkezlerinde çeşitli muhafaza ve koruma yöntemleri uygulanmaktadır. The Billy Ireland Cartoon Library & Museum'da karikatür koleksiyonları 62-64° F (Fahrenheit) (veya 16-17° C) sıcaklıkta ve %50 bağıl nemde (-/+ %5 dalgalanma ile) iklim korumalı olarak emaye kutularda saklanmaktadır. Kutuların bulunduğu odaların güneş ışığı gören dış pencereleri yoktur ve mevcut tüm ışıklarda UV filtreleri bulunmaktadır. Benzer şekilde Charles M. Schulz Museum'da koleksiyonları arşiv kutularında, düzenli olarak temizlenen, UV ışıklarının kullanılmadığı, sıcaklık ve nem ayarlı odalarda muhafaza etmektedir.

Kâğıt formundaki karikatürler için bilgi merkezlerinde kullanılan muhafaza /saklama yöntemleri asitsiz klasörler kullanmak, emaye kutularda saklamak, gün ışığından korumak, UV korumalı ışıklar kullanmak, iklim kontrollü odalar oluşturmak, kapsülleme (encapsulation)⁵ metodu kullanmak şeklinde sıralanabilir. Dijital koleksiyonlar için düzenli göç ettirme ve yedekleme yapılarak dosya formatlarının sürdürülebilirliğine dikkat edilmektedir. Bilgi merkezlerinde uygulanan muhafaza metotları ile karikatürlerin kendilerine has fiziksel özelliklerinin gözetildiği, farklı düzeylerde de olsa uygulamaların bir özen ve çaba içerdiği görülmektedir.

Sağlanan karikatürlerin fiziksel kondisyonunun uzun süreli muhafaza için yetersiz olduğu durumlarda önleyici koruma çalışmaları yapılmaktadır. Fiziksel (yırılma, kırılma), biyolojik (küf, böcek), kimyasal (asitlenme, mürekkep bozulması) gibi hasarlar değerlendirilerek gerekli önlemler alındıktan sonra muhafaza sürecine geçilmektedir.

Şekil 5

Library of Congress'e bağışlanan Pulitzer ödüllü karikatürist Herbert Lawrence Block (Herblock) (1909-2001) karikatür koleksiyonunda yer alan bir karikatürün koruma işleminden önceki ve sonraki hali.

Not. Kaynak: (Library of Congress Preserving Herblock, 2009).

⁵ Bir belgeyi, destek sağlamak ve kullanım sırasında oluşacak yıpranmadan ve atmosferden korumak amacıyla kenarları kapatılmış iki plastik levha (genellikle polyester) arasına yerleştirme işlemidir (Pearce-Moses, R., 2005; Rukancı ve diğerleri, 2023).

Erişim

Çalışmaya konu bilgi merkezlerinin hepsinde kullanıcıların karikatür koleksiyonlarına fiziksel olarak erişimi mümkündür. Charles M. Schulz Museum randevu ve görüşme yöntemi ile kullanıcıları hem araştırmacılar için yönlendirici olduklarını hem de fiziksel erişim taleplerinin bu şekilde karşılandığını iletmiştir. Çok geniş bir koleksiyona sahip olan merkez dijitalleştirme çalışmalarının devam ettiğini fakat bütün koleksiyonu dijitalleştirmenin yıllar süren uzun bir proje olduğunu iletmiştir. Bilgi merkezlerindeki karikatür koleksiyonlarının hepsi dijitalleştirilmiş olmasa da çevrimiçi kataloglar üzerinden bütün koleksiyonlara erişim mümkündür. Dijitalleştirilmiş ya da elektronik ortamda üretilen karikatürlere görsel olarak erişilebilir. Diğer karikatürlerin çeşitli düzeylerde yapılan nitelermeleri ile görsel olmadan haklarında kısaca bilgi edinmek mümkündür.

Billy Ireland Cartoon Library & Museum kütüphanelerarası ödünç verme sistemine karikatürleri de dahil etmiştir. Karikatür başka bir kurumda değilse ya da restorasyon için ayrılmamışsa kullanıcılar bütün karikatürlere fiziksel olarak erişebilmektedir. Aynı zamanda karikatürler Dublin Core üst veri standardına göre nitelenerek çevrimiçi olarak araştırmacıların erişimine sunulmaktadır. Dijitalleştirilen karikatürler nitelermeleri beraber görsel olarak da erişilebilir durumdadır.

Şekil 6

Billy Ireland Cartoon Library & Museum'da dijitalleştirilmiş ve nitelermesi yapılmış çevrimiçi erişilebilir karikatür örneği

Title	If they were to suddenly give us our freedom, I wouldn't know which one to eat first.
Creator	Brewer, Mark, 1971- Weber, Robert, 1924-2016
Language	eng
Resource Type	Image
Permanent Link	https://hdl.handle.net/1811/eca9f817-2351-4bd6-b227-a6fecb760917
Date Created	1990 to 2000
Version	original art
Item Identifier	Finding Number: CGA.AC.BD2.020 Digital ID: d_19033
Collection Identifier	SPEC.CGA.JK
Related Finding Aid	https://library.osu.edu/collections/SPEC.CGA.JK/
Unit	Billy Ireland Cartoon Library and Museum
Source Collection	Jay Kennedy Collection of Underground Comix and Comic Publications
Extent	29 x 24.5 cm
Medium	ink pencil paper
Genre	editorial cartoons
Subject	Zoo animals Wild cats
File Format	image/tiff
Keyword	tigers cage iron bars
Rights Statement	In Copyright
Rights Note	This item, made available for research and educational purposes, may be protected by copyright; the user is responsible for making a final determination of copyright status.

Not. Kaynak: (Brewer ve Weber, 1990-2000).

Alexander Turnbull Library; The New Zealand Cartoon and Comics Archive’de yer alan karikatürler için web sayfası üzerinden yapılan istekleri değerlendirerek (10 iş günü içinde) araştırmacıya bu karikatürleri çeşitli formatlarda satın alma ve çoğaltma hakkı vermektedir. Eğer karikatürün telif hakkı devam ediyorsa (karikatürist yaşıyor ya da ölümünün üzerinden 50 yıl geçmemişse) karikatüristin ya da telif hakkı sahibinin iletişim bilgilerini araştırmacı ile paylaşmaktadır. Bağış yoluyla gelen karikatürler üst verilerle zenginleştirip üç ay içinde erişilebilir hale gelmektedir (Johnston ve Köntges, 2016, s. 94). Kütüphanelerarası ödünç verme sistemi ile de bu hizmetten yararlanmak mümkündür.

Anadolu Üniversitesi Eğitim Karikatürleri Müzesi’nde sergilenen kalıcı ve geçici sergi karikatürlerine araştırmacıların fiziksel olarak erişimi mümkündür. Karikatürlerin büyük çoğunluğu dijitalleştirilmiştir ancak bu formatlar yalnızca müze içerisinde erişilebilir durumdadır. Sanal müze turu ile ziyaretçilerin müzeyi çevrimiçi gezme imkânı bulabilmesi için çalışmalar sürmektedir.

Library of Congress Cartoon Drawings Collection için karikatürist dizini oluşturmuş, aynı zamanda karikatürleri tanımlama için MARC21 üst veri standardı kullanılmıştır. Dijitalleştirilmiş karikatürler üst veri standartları ile eşleştirilmiş, çevrimiçi ulaşılabilir durumdadır.

Sonuç

Karikatürler gündelik yaşamın, siyasal değişimlerin ve toplumsal eleştirinin hicivli bir yansıması olan sanat eserleridir. Bir sanat eseri olarak toplumla ve toplumsal olaylarla yakın ilişkiye sahiptirler. Bu sayede ait oldukları dönemin “ruhunu” anlamada görsel birer kanıt işlevi görürler. Toplumun sosyo-ekonomik durumunu savaş zamanlarındaki korkusu, özgürlük mücadelesi, coşkusu ve tepkisi sıklıkla karikatürlere konu olmuştur. Bu tür toplumsal ve kültürel dinamikleri yansıtarak kolektif kimlik hakkında birtakım çıkarımlar yapma imkânı sunmaktadır. Bu yansımayı da kendilerine has, ilgi çekici ve estetik bir ifade biçimi ile ortaya koyarlar. Karikatürler; kişileri, olayları ve durumları merkeze alarak metnin ve görüntünün dışında bir mesaj verme amacı taşır. Bu özellikleri ile zaman zaman ideolojilerin ve düşünce akımlarının yayılmasında kullanılmışlardır. Kültür, sanat, siyaset ve tarih ile güçlü bağı sayesinde sosyal ve beşerî bilimlerde birincil kaynak işlevi görürler.

Bir toplumun ortak hafızası tarihsel, kültürel, sosyal ve toplumsal deneyimlerin birikerek kolektif bir bilinç halini almasıyla oluşmaktadır. Bu bilincin ve deneyimlerin gelecek nesillere aktarılabilmesi, kayıt altına alınması ve korunmasıyla mümkündür. Bu bakımdan karikatürler belgesel mirasın önemli paydaşlarındandır. Bu çalışmada karikatürlerin taşıdıkları bu değer dolayısıyla bir bilgi merkezi çatısı altında bulunmalarının gerekliliği ve yöntemleri üzerinde durulmuştur. Çalışmaya konu olan bilgi merkezlerinde bulunan karikatürlerin sosyal ve kültürel araştırmalara entegre edilmelerinde kolaylık ve diğer arşiv materyali ile oluşturduğu bütünlük dikkat çekicidir. Bilgi merkezlerinin görev ve hizmet politikaları doğrultusunda sağladıkları karikatürler koleksiyon özelinde değerlendirilip düzenleme, koruma ve erişime açma süreçleri yürütülmektedir.

Ortaya çıktıkları coğrafya, dönem, çizer, konu gibi bilgilerin yer almadığı çeşitli platformlarda karşımıza çıkan karikatürlerin tekil görsel çalışmalar olmaktan öteye gidemediği

ortadadır. Karikatürlerin iletmek istediği mesajın netleşmesi karikatürün görsel olarak sunumunun ötesinde bir çaba ile mümkün olmaktadır. Bilgi merkezlerince sağlanmalarından erişime açılmalarına kadarki süreç zaman ve emek yoğun bir çalışma gerektirmektedir. Karikatür koleksiyonları sağlama çalışmaları diğer arşiv materyallerine kıyasla daha aktif bir çaba gerektirmektedir. Satın alma ve bağış gibi sağlama yöntemleri insan etkileşimi gerektiren süreçlerdir. Bilgi merkezlerinin bu süreçlerde toplumsal farkındalığı artırmak ve finansal kaynakları çeşitlendirmek adına sivil toplum örgütleri ile iş birliği çalışmaları içinde olması fayda sağlayacaktır. Düzenleme aşamasında koleksiyon özelinde erişim kolaylığı sağlayacak tasnif metodu tespit edilmelidir. Mümkün olduğunca provenansa⁶ bağlı kalınmalıdır. Çoğu tek olan karikatürlerin orijinal hallerinin korunması ve uzun süreli saklanması da uzmanlık isteyen bir aşamadır. Basılı formattaki koleksiyonların saklama ortamlarının nem ve sıcaklık değerleri gözetilmeli, günışığı ile teması kesilmelidir. Dijital koleksiyonların düzenli yedeklemesi yapılmalı, güncel yazılım ve donanımlar kullanılmalı, siber saldırılara karşı güvenlik önlemleri alınmalıdır. Dijital ortamda üretilen (born-digital) karikatürlerin hali hazırdaki erişim kolaylığı, basılı formattakiler için de hız kazanan dijitalleştirme çalışmaları karikatürleri her geçen gün daha erişilebilir bir konuma taşımaktadır.

Bilgi merkezlerinde teknolojik eskimeye ve veri kaybına dair önlemler alınsa da bu konuda dijital koruma politika süreçlerinin geliştirilmesi gereklidir.

Karikatür sanatının ve karikatüristlerin farklı stil ve tekniklerinin korunması, gelecek nesillere aktarılması, kolektif hafızanın korunması, akademik çalışmalarda araştırmayı desteklemesi ve eğitim materyali olarak kullanılabilmesi için bu koleksiyonlara sistematik erişimin sağlanması ile mümkündür. Bu süreç uzman kişiler tarafından yöntem, teknik ve standartlar doğrultusunda yürütülmelidir. Bilgi merkezlerinin iş birliği, tanıtım ve reklam çalışmaları ile bu koleksiyonları görünür kılmaları toplumsal farkındalık yaratmada katkı sağlayacaktır.

İzin ve Katkı Bildirimleri

Etik Kurul İzni

Yazarlar makale için etik kurul onayı gerekmediğini beyan etmiştir.

Yazarlık Katkısı

Canan Yılmaz: Kavramsal Arka Plan, Veri Toplama, Veri Görselleştirme, Yazım

Hakan Anameriç: Fikir/Kavram, Metodoloji, Veri Analizi, Değerlendirme ve İnceleme

⁶ Arşiv belgelerini işlem gördüğü tarihteki oluşum ve ilişkisel biçimlerine uyarak, fonksiyonel ve kurumsal faaliyetleri yansıtabilecek biçimde düzenleme veya arşivlerde taşıma ve düzenleme çalışmalarında fonların, serilerin, dosyaların/klasörlerin ilk oluştukları düzenini koruma prensibi, organik yöntem (Rukancı ve diğerleri, 2023, s. 104).

Kaynakça

- Aktaş, M., & Koç, H. İ. (2022). Rasyonel sayılar konusunun öğretiminde animasyon ve karikatür kullanılmasının bilgilerin kalıcılığına göre incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 269-279. <https://doi.org/10.51725/etad.1190739>
- Alexander, M. ve Chen, H. (2003). Perceptions and effects of a system's usability by experience level. *Proceedings of the ASIST Annual Meeting*, 40 (1), 389-397.
- Alpan, A.S. (2007, 27 Şubat). *Osmanlı basınından karikatürler: II. Abdülhamit'i nasıl bilirdiniz*. SoL. Erişim adresi: <https://haber.sol.org.tr/toplum/osmanli-basinindan-karikaturler-ii-abdulhamiti-nasil-bilirdiniz-185955>
- Anadolu Üniversitesi (2024). Eğitim Karikatürleri Müzesi. Erişim adresi (2024,13 Aralık): <https://www.anadolu.edu.tr/kampuste-yasam/muze-ve-sanat-merkezleri/egitim-karikaturleri-muzesi>
- Armitage, L. H., Enser, P. G. (1997). Analysis of user need in image archives. *Journal of Information Science*, 23 (4), 287-299. <https://doi.org/10.1177/0165551597023004>
- Arşiv Terimleri*. (2023). Hazırlayanlar: F. Rukancı, H. Anameriç ve A.Başar, , İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı.
- BİZ A.Ş. *Abdulcanbaz*. Erişim adresi (2024, 12 Aralık): <http://www.abdulcanbaz.biz/Hakkinda/Biz>
- Brewer, M. ve Weber, R. (1990-2000). *They were to suddenly give us our freedom; I wouldn't know which one to eat first*. Billy Ireland Cartoon Library and Museum, Ohio. Erişim adresi: https://library.osu.edu/dc/concern/generic_works/41687k92c?locale=en
- Caitlin, M. (2016) Communicating the value of cartoon art across university classrooms: experiences from the Ohio State University Billy Ireland Cartoon Library and Museum, *New Review of Academic Librarianship*, 22 (2-3), 192-202. Doi: 10.1080/13614533.2016.1196225
- Cambridge University Library. *Caricatures of the Franco-Prussian War and the Paris Commune*. Erişim adresi (2021, 29 Ekim) : <https://www.lib.cam.ac.uk/stories/caricatures-franco-prussian-war-and-paris-commune-1870-71#group-section-Introduction-pnJHtq0ssj>
- Cantek, L. ve Gönenç, L. (2017). *Muhalefet Defteri: Türkiye'de Mizah Dergileri ve Karikatür*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Carter, L. R., ve Whittaker, B. M. (2015). Area studies and special collections: shared challenges, shared strength. *Libraries and the Academy*, 15 (2), 353-373.
- Charles M. Schulz Museum. *About us*. Erişim adresi (2024, 21 Eylül). <https://schulzmuseum.org/>
- Chen, H. L. ve Rasmussen, E. M. (1999). Intellectual access to images. *Library Trends*, Fall, 291-302.
- Cobain, K. (1992). I didn't know how to play and I don't give a hoot! New York Post. Erişim adresi: <https://nypost.com/2021/06/14/kurt-cobains-self-portrait-doodle-auctioned-off-for-281250/>
- Das, A. K. (2019). Caricatures: as a medium of communication. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research*, 6 (1), 7-13.
- Encapsulation. (2024, 7 Ekim). *Dictionary of Archives Terminology* içinde <https://dictionary.archivists.org/entry/encapsulation.html>

- Fabry-Tehranchi, I. (2021, 29 Ekim). Caricatures of the Franco-Prussian War and the Paris Commune at Cambridge University Library. Cambridge University Library *Erişim adresi*: <https://www.lib.cam.ac.uk/stories/caricatures-franco-prussian-war-and-paris-commune-1870-71#group-section-Introduction-pnJHtq0ssj>
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. (1951). *T. C. Resmî Gazete* (Sayı: 7981). Erişim adresi (2024, 17 Kasım) :<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7981.pdf>
- Ginman, M., ve von Ungern-Sternberg, S. (2003). Cartoons as information. *Journal of Information Science*, 29 (1), 69-77.
- Golder, S. A., ve Huberman, B. A. (2006). Usage patterns of collaborative tagging systems. *Journal of Information Science*, 32(2), 198-208. <https://doi.org/10.1177/0165551506062337>
- Hackbart-Dean, P. (1997). Comic relief: the processing, preservation, and cataloging of editorial cartoons. *Archival Issues*, 163-176. doi: <https://doi.org//archivalissues.10852>
- House, J. (1930). Fifty drawings. Michael and Susan Kahn Political Cartoon Collection. UCLA Library. Erişim adresi (2024, 4 Aralık) : <https://www.library.ucla.edu/collections/explore/michael-and-susan-kahn-political-cartoon-collection/>
- Johnston, M., & Köntges, T. (2016). Increasing metadata usability for the New Zealand cartoon archive at the Alexander Turnbull Library. *Alexandria*, 26 (2), 91-106.
- Kaplan, K. (2020). Ortaokul Türkçe derslerinde karikatür okuryazarlığı becerisinin geliştirilmesi: bir eylem araştırması. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uşak.
- Kato, B. (2021 14 Haziran). Kurt Cobain's self-portrait doodle auctioned for \$281,250. New York Post. Erişim adresi: <https://nypost.com/2021/06/14/kurt-cobains-self-portrait-doodle-auctioned-off-for-281250/>
- Koç Üniversitesi Dijital Koleksiyonlar. *Türk Karikatür Basımları Koleksiyonu*. Erişim adresi (2024, 14 Kasım): <https://librarydigitalcollections.ku.edu.tr/collection/turk-karikatur-basimlari-koleksiyonu/>
- Landbeck, C. (2008). Issues in subject analysis and description of political cartoons. *19th Annual ASIS SIG/CR Classification Research Workshop*. <https://doi.org/10.7152/acro.v19i1.12854>
- Library of Congress. *Cartoon drawings*. Erişim adresi (2024, 8 Ekim): <https://www.loc.gov/pictures/collection/acd/>
- Library of Congress. *Photos on Flickr*. Erişim adresi (2024, 28 Kasım): https://www.loc.gov/rr/print/flickr_pilot.html
- Library of Congress. *Preserving Herblock*. Erişim adresi (2024, 19 Ekim): <https://www.loc.gov/preservation/conservators/herblock/preservation.html>
- Lippmann, W. (1965). *Public opinion*. New York: Macmillan.
- Marakoğlu, O. (2011). Edebiyatın edepsizliği ya da tutucu olmayan bütün metinler üstüne. *Notos, Dosya: Yeraltı Edebiyatı*, (29) 47-49.
- Marques, D., Neto, T. B., Guerra, C., Viseu, F., Aires, A. P., Mota, M., & Ravara, A. (2023). STEAM experience in the mathematics classroom: *The Role of a Science Cartoon*. *Education Sciences*, 13(4), 392. <https://doi.org/10.3390/educsci13040392>

- The National Library of New Zealand. *New Zealand Cartoon and Comics Archive*. Erişim adresi (2024, 12 Ekim): <https://natlib.govt.nz/collections/a-z/new-zealand-cartoon-archive>
- Nilüfer Belediyesi. *Bursalı usta karikatürist özel bir sergiyle anılıyor*. Erişim adresi (2022, 14 Ekim) : <https://www.nilufer.bel.tr/haber/bursali-usta-karikaturist-ozel-bir-sergiyle-aniliyor>
- Numanoğlu, N. S., & Taşdemir, A. (2025). İlkokul fen bilimleri dersinde kavram karikatürü destekli TGA tekniğinin kullanımı: akademik başarı üzerine Etkiler. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 8(1), 22-41.
- The Ohio State University. *The Billy Ireland Cartoon Library & Museum*. Erişim adresi (2024, 3 Ekim): <https://cartoons.osu.edu/about-us/>
- Oral, T. (1998). *Yaza çize*. İstanbul: İris Mizah Kültür Yayınları.
- Panofsky, E. (2012). Lippmann, W. (1965). *Public opinion: Rönesans Sanatında İnsancıl Temalar* O. Düz, çev.). İstanbul: Pinhan.
- Pearce-Moses, R. (2005). *A Glossary of Archival and Records Terminology*. Chicago: The Society of American Archivists.
- Pflug, W. (2017). Assessing the Billy Ireland Cartoon Library and Museum Collection Needs: A Case Study on Collection Surveys. *Archival Issues*, 38(1), 43–55.
- Saydam, V. (2021). Özel arşivlerde sağlama süreci: arşivcinin rolü. *Arşiv Dünyası*. 8 (2), 178-193. <https://doi.org/10.53474/ad.1029355>
- Selçuk, T. (1998). *Grafik mizah* (1. bs.). İstanbul: İris Koleksiyonu.
- Spillman, M. (2018). Billy Ireland Cartoon Library & Museum. *American Journalism*, 35 (3), 387–389. <https://doi.org/10.1080/08821127.2018.1491231>
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2011). *Sanat sözlüğü: kavram ve terimleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Stead, O. ve Liew, C.L. (2020). Editorial cartoon collections: a review of indexing challenges. *Aslib Journal of Information Management*. 72 (3), 421-438. <https://doi.org/10.1108/AJIM-10-2019-0288>
- Tanrikulu, D. D. (2022). Sosyal bilgiler dersinde karikatür destekli probleme dayalı öğrenme yönteminin problem çözme algıları, derse yönelik tutumlar ve erişim düzeyine etkisi (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Turani, A. (1993). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. “Metinlerarasılık”, *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim adresi (2025, 6 Mart): <https://sozluk.gov.tr/>
- UCLA Library. *Michael and Susan Kahn Political Cartoon Collection*. Erişim adresi (2024, 4 Aralık): <https://www.library.ucla.edu/collections/explore/michael-and-susan-kahn-political-cartoon-collection/>
- Uslucan, F. (2016). Kısa ömürlü bir mizah ve hiciv gazetesi Davul, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), 13-22.
- Wu, Y. (2014). Indexing historical political cartoons for retrieval. *Knowledge Organization*, 40 (5), 283-294.